

Hantverkare berättar

Gränsen mellan vad som kallas arbete och fritid suddas ut alltmer i dag. Min mormor lade alltid undan sitt handarbete klockan 18 på lördagskvällarna och tog upp det igen ett dygn senare. Det var omöjligt att tänka sig att handarbete på en söndag, eftersom det räknades som arbete. I dag ser de flesta handarbete som en fritidssyssla, något man kopplar av med och som man gör för att det är roligt, inte för att man måste.

Maths Isacson skriver att hemslöjden åter vinner terräng efter några årtionden av bristfälligt intresse. Att vi i dag ser ett ökat intresse för hemslöjd är en följd av ett mer ekologiskt tänkande kombinerat med att individualitetstankar har vuxit fram i samhället. Ett annat skäl är att massproduktion enligt Isacson är svår att förena med en kundkrets som bryr sig om miljö- och kvalitetsaspekter. (Isacson 1999:18.) Massproduktion är inte heller förenlig med individualiseringstankarna, som i stora drag går ut på att varje individ är unik. En unik individ kräver också unika produkter. Hemslöjden är i dag en blandning av kulturarv, design, hobbyverksamhet och dyra konstprodukter. Samtidigt vänder sig en del av köpkraften bort från massproduktion, till förmån för hög kvalitet och miljötänkande. (Isacson 1999:40-41.)

Betydelsen av ordet hantverk varierar och inkluderar respektive exkluderar olika saker. Jag använder orden hantverk, hemslöjd och handarbete parallellt, eftersom jag inte ser det som intressant vilken typ av tekniker eller produkter de undersökta hantverkarna använder sig av eller tillverkar. Syftet med den här artikeln är att visa resultaten från min avhandling pro gradu *Med tummen på rätt plats – om hantverk och modernitet* (Strandén 2001).

Min avhandling fick sin början i och med att jag under läsåret 1999-2000 gick en hantverkarlinje vid Kronoby folkhögskola. Där började jag fundera över hantverk som modernt fenomen, vilket blev den centrala tanken i avhandlingen. Syftet med avhandlingen var att, genom att studera hantverkarnas berättande om sitt hantverkande i ett modernitetsperspektiv, se vilka funktioner hantverket fyller för dem. Jag ville veta varför folk hantverkar i dag, hur de undersökta hantverkarna berättar om sitt jag utgående från hantverket, och hur de uttrycker nostalgi. Jag undrade också om hantverk är ett modernitetsfenomen.

Materialet bestod av elva svar på ett frågeformulär och en intervju. Av ett knappt tjugotal tillfrågade fick jag skriftliga svar av elva personer, fyra kvinnor och sju män. Att bara fyra av informanterna är kvinnor beror på att det var väldigt få kvinnliga elever under detta år. Några deltidselever finns också representerade i materialet, liksom ett par lärare. Metoden som jag använde mig av i analysen är kulturanalys. Ofta är det svårt att problematisera det välkända. Tolkningar i vardagslivet är ofta underförstådda och de styr det man upplever och gör utan att verbaliseras. Att medvetandegöra sådana dolda premisser är ett av kulturanalysens syften. (Ehn & Löfgren 1982:11-12.)

Min teoretiska utgångspunkt i studien är modernitet och dess ständiga följeslagare nostalgi. Jag har fäst mig speciellt vid individualiseringstendensen som grundar sig på att individen, det vill säga jaget, ställs i centrum. I följande avsnitt diskuterar jag modernitetens olika drag, de postmoderna tendenserna och nostalgi som tillflyktsort undan moderniteten.

Modernitet – min teoretiska utgångspunkt

Modernitetsdrag står att finna i snart sagt alla företeelser i dagens samhälle. Hela den västerländska världen är starkt influerad av denna strömning, och den enskilda människan har heller inte kunnat undgå att påverkas av moderniteten. Ett dilemma man ställs inför är förvirringen runt begreppen senmodernitet och postmodernitet i förhållande till modernitet. Jag har valt att se senmodernitet och postmodernitet som olika beteckningar för samma samhällsströmning, den samhällsströmning som ryms inom moderniteten, men som samtidigt är en motreaktion mot den.

Moderniteten syftar på den samhällsordning som växte fram ur upplysningen, och den moderna världen präglas av dynamisk kraft, globalitet, förkastande eller marginalisering av traditionen. Moderniteten tror först och främst på framsteg av olika slag, och på det mänskliga förnuftets förmåga att skapa frihet. I det traditionella samhället var identiteten given och självklar, medan den är konstruerad i det moderna. (Lyon 1998:31-33.) Själva kärnan i moderniteten är att förnuftet hävdar sin rätt att "kritiskt granska och underkänna oreflekterad, självklar och av traditionen legitimerad kunskap". (Berg 1992:180.)

Peter Berger har renodlat fem moderna dilemman, eller kulturella teman om man så vill, som moderniteten lagt på människan: abstraktion, framtidsintresse, individualisering, frigörelse från tradition och sekularisering (Berger 1977).

Den abstraherande tendensen är inriktad på specialisering och arbetsindelning. Allting ska styckas sönder och fragmenteras, vilket leder till alienation och oöverblickbarhet. (Berg 1992:183-184.) Framtiden är det främsta intresset för fantasi och aktivitet. I och med moderniteten har vi varit med om ett intressebyte från då och nu till fram-

tiden. Framtiden ses som om den var under människans kontroll, och man försöker göra den mätbar och precis. Det moderna livets takt är skadlig för den mentala välmågan och troligen också för fysisk hälsa. Det ändlösa strävandet och rastlösheten leder till stress. Individualiseringen innebär en separation av individ och kollektiv. Individen ses som unik och väldigt komplicerad, och får sålunda ett stort behov av personlig tillhörighet, vilket är svårt i ett abstrakt samhälle. (Berger 1977:73-75.) Bilden av individen är att hon är en mycket komplicerad konstruktion. Det blir viktigt att "fullända jaget" och att "hela" personligheten. (Berg 1992:185.) Frigörelse från traditionen innebär att det som tidigare uppfattades som ens öde nu i högre grad blivit ett val. Förnyelse och revolution ses ibland som en måttstock i ett samhälle där traditionen inte längre är bindande. (Berger 1977:76-77.) Frigörelsetemat är centralt när det gäller rätten att ifrågasätta den traditionella kunskapen. Enligt moderniteten är vi inte längre bundna till traditionen. (Berg 1992:186.)

Sekulariseringstendensen inom moderniteten har fört med sig ett massivt hot mot religiös tro och upplevelse. Den sekulära världssynen förespråkas bland intellektuella och inom utbildningssystemet. (Berger 1977:78.)

Thomas Ziehe presenterar tre kulturella tendenser inom senmoderniteten: subjektivering, ontologisering och estetisering. Subjektivering innebär en stark längtan efter att uppleva närhet, och man letar efter situationer som tillåter psykisk intimitet. Den inre verkligheten ses som mer egentlig än den omgivande verkligheten. (Ziehe 1989:155-157.) Ziehe skriver att subjektivering är olika sätt att så att säga finna sig själv. Han säger att man är intresserad av att "uppleva sig själv eller att på ett unikt sätt representera sig själv". (Ziehe 1989:123.)

Ziehe säger att ontologiseringen inte eftersträvar närhet, känsloutryck och autenticitet, utan vill nå visshet, som inte bara är subjektiv utan djupare förankrad. Man känner behov av mening och visshet, vilket visar sig i ett ökat intresse för religion, ekologiskt inriktad naturfilosofi, New Age och annan nyandlighet. Man ger uttryck för en längtan efter en premodern visshet om en överordnad mening. Det viktigaste inom ontologiseringen är en längtan efter premodern (förment) stabilitet och fast mening. (Ziehe 1989:157-158.)

Inom estetisering är målet en stegrad intensitet, eftersom man förbannar tristessen och ledan. Man demonstrerar sin smak och sitt stilmedvetande, så att överlägsenhetskänslor skapas och blir en styrka mot omgivningens angrepp. (Ziehe 1989:158-159.) Varje enskild individ ger omgivning sin prägel.

Nostalgi

Enligt Ulrika Wolf-Knuts kan nostalgi resultera i revitalisering, det vill säga avsiktliga försök att ge gamla traditionselement nytt liv. När vissa kulturelement skiljs från sin genuina kontext och flyttas till en annan för att tillfredsställa estetiska, ekonomiska, psykosociala eller (kultur)politiska behov talar man om folklorism. (Wolf-Knuts 1995:185-186.) I dag används nostalgi för kommersiella syften. En del anser att oäkthet följer i kommersialiseringens fotspår. (Lowenthal 1989:21-22.)

Misstro inför framtiden är en påverkande faktor för att folk i dag känner nostalgi. Motståndet mot nutiden och längtan efter det förflutna märks främst i efterkrigstidens värld. I dag hittar man nostalgi i alla samhällsskikt. Man söker sina rötter genom att studera i arkiv, medelklassen samlar på antikviteter, och turister köper souvenirer på sina resor. (Lowenthal 1986:11.) Man kan säga att det förflutna finns både som

ett personligt minne och som ett kollektivt. Personliga minnen får stöd av andras personliga minnen, så att man får en gemensam föreställning om hur man tror att världen var beskaffad. (Lowenthal 1986:194.) De nostalgiska tankarna kan vara kollektiva utan att vara systematiskt verbaliserade. (Wolf-Knuts 1995:212.)

För att vi ska uppleva nostalgi måste vi ha en lineär tidsuppfattning med en obestämd framtid utom räckhåll. Nutiden, den närvarande tiden, måste kännas otillfredsställande och bristfällig. Ytterligare måste det finnas något kvar från dåtiden: saker, byggnader eller bilder, ett slags bevis från det förflutna. (Chase & Shaw 1989:2-4.) Något som alltid finns med som en beståndsdel i nostalgisk längtan är att man söker efter ett enkelt och stabilt förflutet, som kunde bli som en tillflyktsort från det turbulenta och kaotiska nuet (Lowenthal 1989:21). Enligt Fred Davis är nostalgi ett sätt att relatera vårt förflutna till nutid och framtid. Nostalgi är ett sätt att konstruera, upprätthålla och rekonstruera vår identitet. (Davis 1977:419.)

Nostalgiska känslor är förknippade med tidigare skönhet, njutning, glädje, tillfredsställelse, godhet och kärlek, alltså positiva känslor. Bitterljuva känslor förstärker de goda minnena. Nutiden upplevs inte fylla dessa kriterier, och är en motsats till nostalgitiden då allt påstås ha varit så mycket bättre. Den nostalgiska bilden är subjektiv och ger inte på något sätt en verklig bild av dåtiden. (Davis 1977:418-419.) Genom nostalgi kan man gå ut ur moderniteten utan att helt och hållet lämna den. Man kan vara alldeles säker på att det förflutna är utom räckhåll. (Lowenthal 1986:7.)

I nästa avsnitt behandlar jag informanternas berättande om hantverk utgående från de ovan presenterade teorierna om modernitet och postmodernitet.

Hantverk och modernitet

När jag analyserat texterna har jag först identifierat olika teman som utkristalliserat sig vid närläsningen av texterna. Jag använder mig av två typer av teman: den ena typen är ett stort, övergripande tema som genomsyrar hela berättelsen; den andra typen är mindre temakategorier som exemplifierar det övergripande temat. Jag identifierade sju teman som alla på olika sätt belyser mitt syfte. Dessa teman är produkt, kvalitet och material, händer, natur, tid, skaparglädje och välbefinnande. De går ständigt in i varann och ibland kan ett uttalande hänföras till flera kategorier. Jag tog varje tema för sig och närläste texterna för att hitta alla indikationer på dessa teman i de olika informanternas svar.

I min studie har jag analyserat vad några hantverkare berättat om sitt hantverk. Jag har funnit att informanterna har några återkommande teman i sitt berättande. I deras berättelser finns främst modernitetsdraget individualitet, men även frigörelse från traditionen och i viss mån framtidsorientering. Alla Ziehes tre senmodernitetsdrag, subjektivering, estetisering och ontologisering, finns representerade i materialet (1989:155-159).

Individualiteten är det mest framträdande modernitetsdraget i informanternas berättelser. Individualitetstänkarna genomsyrar berättandet om hantverk på alla nivåer. Att individualiteten är viktig märks bland annat i tanken att det är ett "jag" som tillverkar sina egna produkter. Man vill göra saker själv, och inte köpa det som är massproducerat. Eftersom man ser sig som en unik individ ska man också kunna producera eller skaffa en unik produkt. Det är de egna händerna som åstadkommer de unika föremålen. Man ser det som att det är bara "jag själv" som kan göra exakt det "jag" gör. Materialet väljer man bland flera olika tänkbara, och man tar ställning till vad som pas-

sar en, samtidigt som man värdesätter det man gör själv. Man upplever också att man ska värna om miljön, och det är för många väldigt viktigt. Det man har bestämt sig för att göra, det gör man också och det tar man sig tid till. Man har bestämt sig för att man ska satsa på sig själv på något sätt. För en del innebär det att man satsar på sitt eget hantverkande, och man gör sådant man tycker är roligt att göra. Dessutom upplever man att man mår bra när man hantverkar, och det egna välbefinnandet är av största betydelse för personen.

Att göra sig fri från traditionen är en viktig ingrediens i modernitetstänkandet. Den tendens är genomgående i mitt material eftersom alla informanter själva valt att hantverka. Tendensen märks också när en del säger att det är viktigt att man inte tillverkar bara sådana produkter som man gjorde förr och exakt på samma sätt som man gjorde då om man vill att hantverket ska leva vidare. Nyskapande tankar och produktutveckling är viktigt, men samtidigt får gärna en bit av traditionen leva kvar. Framtidsorienteringen är inte särskilt framträdande i materialet, men man kan lägga märke till den hos en av informanterna som också tillverkar för försäljning. Där kommer det fram att det är bra att veta vad som intresserar i framtiden, och att man helst ska ligga lite före i tiden. Framtidens smak kan vara avgörande för vad man producerar, och det gäller att hitta rätt design och en färg som tilltalar.

Att söka sig till hantverk är kanske ett sätt att närma sig sig själv och andra människor, och på så sätt stämmer det bra överens med Ziehes tankar om de senmoderna subjektiveringsförsöken (Ziehe 1989:155-157). Subjektiveringen innebär att man samtidigt som man ska lära sig att tycka om andra människor, också ska lära sig att tycka om och acceptera sig själv. Det är viktigt att må bra och att sköta om sig både

Väska med läderapplikationer för fiolspelarens notpapper.

fysiskt och psykiskt. Man ska odla den inre verkligheten och komma i balans med sitt inre. Subjektivering märks i behovet av att uttrycka sig och visa sin personlighet, vilket är något man anser att man kan göra genom föremålen man tillverkar. Man känner glädje över det man tillverkat, och föremålet är gjort med kärlek. Man blir glad av att göra andra människor glada, vilket är något man kan göra genom sitt hantverkande om man till exempel håller på med en present till någon. Man vill ge de egna tankarna och drömmarna en konkret form, och samtidigt väver man in många tankar och önskaningar i arbetet. Via materialet, som helst ska komma från naturen, vill man förmedla en hälsning. Informanterna betonar att materialet ska väljas med omsorg. Eftersom man delar hantverksintresset med andra kommer man närmare andra människor, också sådana man annars inte skulle välja att umgås med. Avståndet mellan föremålet och människan minskar i hantverket. Denna avståndsminskning märks

också i förhållandet till naturen, eftersom man genom hantverket och naturmaterialen man använder upplever att man blir ett med naturen. Hantverk skapar ett långsamt utrymme, där andra värderingar råder än i den yttre världen, och sålunda fungerar hantverk avstressande. Genom hantverket kan man skapa sig en identitet och ett närmare samband med sina rötter. En anledning till att man hantverkar är att man tycker om att arbeta med händerna, och många anser också att det är viktigt att må bra. När man gör sådant man tycker om att göra, mår man bra och kan känna skaparglädje. Många upplever att det känns rätt att hantverka, och att man kan komma tillrätta med sig själv.

Den estetiserande tendensen i senmoderniteten syftar på att människor försöker muta in områden och göra dem till sina egna. Detta kan man göra till exempel genom att ha olika stilar på kläder och inredningsföremål, men också genom att visa att man har ett annat förhållande till omvärlden än "vanliga" människor. (Jfr Ziehe 1989:158-159.) Jag anser att man kan säga att hantverk är en egen stilgenre, där vissa sätt att markera sin egen smakinriktning tydligt kommer fram. Inom hantverket tar sig estetiseringen uttryck i behovet av att ha unika och annorlunda produkter. Man kan positionera sig i förhållande till andra till exempel genom att ha bara hemgjorda textilier eller genom att ha en gammaldags allmogestil i hemmet. Också åsikterna om vad som är "äkta" och "riktigt" hantverk hör till denna estetiserande tendens. När man bestämmer vad som hör till och inte gör det, tar man samtidigt avstånd från andras åsikter, vilket hjälper till att göra ett område till ens eget. Det som är handgjort ses som unikt, annorlunda och individuellt, och det är viktigt att det inte är gjort i en fabrik. Hantverk är en demonstration av ens tycke och smak. Genom att hantverka vi-

sar man vad som är viktigt för en själv, nämligen naturen, lugn och ro, kvalitet, och annat man anser att inte finns i samma utsträckning i den moderna världen. Genom hantverket kan man bejaka en annorlundahet, men det är en annorlundahet som är kollektiv. Många människor möts i tankar som utgör en reaktion, eller om man så vill, en protest mot det moderna samhället.

I ontologiseringen vill man nå en visshet som är djupare förankrad. Det finns ett stort behov av mening och visshet inom denna tendens. Man längtar efter en stabilitet i tillvaron som tros ha funnits i den premoderna tiden. (Ziehe 1989:157-158.) Denna tendens hör nära ihop med nostalgin. I hantverket finns ett ställningstagande mot massproduktion, billigimport och kopiering, vilket kan sägas utgöra en ontologiserande tendens. Folk håller på att tröttna på slit- och slängmentaliteten, och tar ställning mot fabriker och industriell tillverkning. Konstgjorda material anses inte höra hemma inom hantverk, eftersom den allmänna åsikten är att hantverk ska vara gjorda av naturmaterial. Inte heller maskiner accepteras i hur stor utsträckning som helst i hantverket. Det ekologiska tänkandet är viktigt för många hantverkare, och många anser att man ska värna om naturen och använda sig av resurssparande material. Hantverk anses vara något som håller för en framtid också på lång sikt. Hantverkaren placerar sitt nu i förhållande till dåtid och framtid, och försöker leta efter sin plats i historien. Genom hantverk inordnar man sig i ett större sammanhang, och man vill höra till en större gemenskap.

En del vill se senmoderniteten som en skild del av moderniteten, men jag menar att Ziehes senmodernitetstendenser subjektivering, estetisering och ontologisering utgör en fortsättning på den ena tendensen inom moderniteten, nämligen individualitet. Många av hantverkarna utger en kän-

la av icketillhörighet i den moderna tiden. Jag menar liksom Nina Björk (1996) och Lena Marander-Eklund (1999) att dagens olika till synes bakåtsträvande tendenser är en reaktion mot moderniteten och dess tendenser bestående av abstraktion, framtidsorientering, frigörelse från tradition och sekularisering. Hantverk erbjuder konkretisering genom att man gör en konkret produkt med sina egna händer. Framtidsorienteringen byts mot ett tänkande i dåtid, nutid och framtid. Traditionen frigörs man ifrån när man själv väljer att man vill syssla med hantverk. Sekulariseringstendensen fortsätter i och med att de egna värderingarna blir viktiga, men samtidigt söker individen efter en ontologiserande sanning som i hantverk kan ta sig i uttryck i ett ekologi- och naturintresse.

Hantverk och jaget

Om man höjer analysen av berättelserna till en högre abstraktionsnivå märker man att informanterna berättar om två saker, nämligen "jag" och nostalgi, två fenomen som hör hemma i senmoderniteten.

Hantverk håller man på med för att på olika sätt öka det egna välbefinnandet, och det egna jaget kommer fram på många ställen i materialet. Genom hantverk upplever informanterna att de kan känna sig unika och speciella, och att de kan visa sin personlighet genom det. Den egna personligheten och uniciteten upplevs komma fram när man skapar egna produkter eller köper särskilda föremål, och man visar tydligt för omgivningen vilket slags produkter som tilltalar en. Massproducerade föremål ses inte inneha den eftersträvarvärda uniciteten. Materialet får gärna säga något om tillverkaren och platser som betyder något för honom eller henne. Många känner behov av att uttrycka sig, och en del väljer att göra det genom föremål. När man hantverkar ger man de egna tankarna, behoven och

drömmarna form. Hantverkarna talar om att väva in goda tankar och önskningsar i hantverket, och för en del utgör detta hantverkets själ. Hantverksprodukten hjälper en att komma ihåg personen som tillverkat den, och man upplever att man själv kan odödliggöra sig inför kommande generationer genom att lämna ett spår efter sig i historien i form av ett hantverk.

Ett hantverk kan ses som en revirmarkering, där man visar för omvärlden vem man är och vad man står för. Genom sitt hantverk vill man positionera sig i förhållande till andra människor. När man äger till exempel hemgjorda textilier visar man sin speciella ståndpunkt som i sig blir en positionering gentemot andra som har köpta textilier. En annan typ av positionering kan vara ett särskilt intresse för kvalitet. Både kvaliteten på materialet och det utförda arbetet bidrar till att hantverksprodukten håller hög kvalitet. En åsikt som förs fram är att det är onödigt att lägga ner många timmar på ett arbete som inte når

Kuddfodral sydda av handvävt tyg efter gammalt mönster.

fullgod kvalitet, och att man alltid borde satsa på kvalitet då man sysslar med hantverk. Att värna om naturen är också ett sätt att positionera sig i förhållande till andra människor. Man upplever att man kan värna om naturen genom sitt hantverkande, och att man ska ta vara på vad naturen erbjuder på ett ekologiskt riktigt sätt. Att återgå till det som anses "naturligt" är eftersträvansvärt, och man anser att man inte ska använda konstgjorda och energiförbrukande material. Någon uttrycker det också så att man kan känna sig som om man är ett med naturen genom att använda olika naturmaterial i sitt hantverk. En del talar om att deras intresse är medfött, andra säger att deras hantverkande är en livsstil. Genom hantverket kan man också komma andra människor närmare, och det kan fungera som en medlare mellan personer som annars är väldigt olika men har hantverk som gemensamt intresse.

De flesta av informanterna hantverkar för sin egen skull och inte för att de måste förtjäna pengar på det, vilket märks till exempel på att en del hellre ger bort sina alster än får ett dåligt pris för dem. Informanterna säger att de hantverkar för att de tycker det är roligt. När man vill att det man gör ska vara roligt upplever man att "jag själv" är viktig, och när man lyckas med det man planerat blir man nöjd med sig själv och med en konkret del av livet. Alla påpekar att de alltid har tyckt om att arbeta med händerna, och för många känns det naturligt att göra det. Man upplever att man mår bra av att arbeta med händerna. Att göra saker man tycker är roliga är ett sätt att tillåta sig själv att må bra. Det egna intresset och det egna nöjet står i centrum, och man får utlopp för sin kreativitet. Många av informanterna har ett växande hantverksintresse som de odlar, och de upplever att det känns rätt och riktigt att hantverka. Hantverk hör till dagsrytmen,

och det är rogivande samtidigt som det är stimulerande.

Att folk börjat intressera sig för hantverk beror kanske på att de tröttnat på slit- och slängmentaliteten i dagens samhälle. I dag när man kan köpa allting till ett lågt pris, värdesätts det man gör själv. Efter ett tidevarv med stark betoning på massproduktion har människor upptäckt att det är roligt att själva göra saker. Man känner glädje över det man har tillverkat med sina egna händer. Det ligger ett speciellt värde i det som är handgjort, för att det är en person som hållit i och format föremålet. I denna bråttomvärld kan hantverk vara ett sätt att koppla av för en hantverkaramatör. Man upplever att man får tid för sig själv och att stressmängden reduceras. Någon drömmer om att få satsa på hantverk på heltid, eftersom personen upplever att hon inte har tid för eget skapande när hon arbetar som lärare. För andra är hantverk ett sätt att fördriva tiden. När man kan fylla tiden med något som upplevs meningsfullt, känns den inte så lång.

Hantverk och nostalgi

Det finns inte någon skarp skiljelinje mellan berättandet om jaget och berättandet om ens nostalgiska längtan till en annan tid. Med nostalgi avser jag inte främst en längtan tillbaka till en tid dit ens eget minne kan föra en, utan en längtan till en tid man har olika slags föreställningar om, men som inte nödvändigtvis är upplevd. I nostalgin söker man efter ett enkelt och stabilt förflutet (Lowenthal 1989:21). Om man ser nostalgin i denna belysning är det lätt att se paralleller till den ovan behandlade ontologiserande tendensen inom senmoderniteten. Det tänkta förflutna blir en tillflyktsort undan moderniteten, ett ställe man kan fly till utan att för den skull helt lämna den (Lowenthal 1989:7). Hantverk upplevs som "lagom gammalt" i dag. De flesta har inte

Nyttillverkade gammaldags bruksföremål gjorda i laggteknik.

upplevt det i vardagslag, och det finns ett visst romantiskt-nostalgiskt skimmer omkring det. Liksom Davis (1977:417) anser jag att det krävs ett uppehåll mellan det närvarande nuet och det tidigare dået för att nostalgin ska blomma.

När man talar om att hantverk ska göras med gamla konster och knep, blir själva definitionen på hantverk nostalgisk. Den mänskliga handen ges stor betydelse, och alla vill själva tillhöra de hantverkandes skara, oberoende av hur mycket maskiner de använder. Ingen säger direkt att de vill gå tillbaka till en tid före den moderna, men ändå upplevs den tiden som åtråvärd på flera sätt. I ett obestämbar "förr" hade man tid, man brydde sig om naturen och levde ett liv utan stress.

Den positiva nostalgin som Wolf-Knuts talar om är en föreställning om att det "förr" var ombonat och hemtrevligt, och i denna föreställning ingår också ett förhålligande av bondesamhället. I den negativa nostalgin minns man bland annat dåtidens hårda

arbete, men samtidigt ser man ändå människorelationerna som en helt annan och fungerande art. (Wolf-Knuts 1995:209-210.) En informant talar om sin mor som lärde döttrarna att man skulle arbeta under all ledig tid. Även om detta inte låter så frestande för dagens fritidsinställda människor, betonas det att modern lärde dem så att de tyckte det var roligt.

Hantverk blir en flykt från det stressiga och orosfyllda livet, och upplevs som en idyll. Drömmar om att kunna satsa på hantverk på heltid är möjligen en önskan om att för alltid återgå till en tid som man tror var fylld av sådana värderingar som man i dag upplever som viktiga. Man längtar efter de positiva värden som upplevs ha funnits i tiden före moderniteten, och man ser denna tid som ett tillstånd i harmoni med naturen där ingen var stressad. De moderna behoven av att finna lugn och sinnesfrid genom hantverket kopplas ihop med något som tros ha funnits på ”den gamla goda tiden”. Då upplevde man inte att det var speciellt rofyllt att slöjda och handarbete, eftersom man gjorde det för brödfödans skull eller för att hushållet behövde kläder och andra textilier. Vi upplever i dag att det finns ett mervärde i hantverksföremålet och hantverkandet, medan det förr var ett värdeneutralt föremål och en vanlig sysselsättning.

Naturen spelar en viktig roll för många hantverkare, och det framförs att det vore bra att återgå till det som ses som det naturliga. Det är kanske därför som hantverk ses som ett livsstilsalternativ från förr. Många av hantverkarna i materialet är upp-vuxna på landet, och en del har jordbrukarbakgrund. Hantverk upplevs innefatta en känsla av en återgång till naturen och landet, och att göra gamla hantverk i skolan anses kunna ge barn och ungdomar den för informanten viktiga känslan för natur och naturmaterial. Att hantverksmaterialet

ska komma från naturen kallar en del nostalgi och romantik, medan andra kallar det sunt förnuft, säger en informant. Naturmaterial och handgjorda produkter anses vara intressanta för många människor i dag. Inom hantverket kan det viktigaste för en del vara att man upplevs få möjlighet att arbeta ekologiskt. Hantverket ger en känsla av att vara miljövänligt, även om det inte alltid är det.

När man utövar sitt hantverk kan man känna sig delaktig i en större helhet, som består av samtida och tidigare generationers hantverkare. Hantverk bjuder på möjlighet till gemenskap mellan olika generationer. Genom arbetssätt och arbetstekniker med rötter långt tillbaka känner man sig delaktig i historien och får ett sammanhang. Genom hantverket kan man söka sina rötter. Ett minne av någon man känt kan konkretiseras genom hantverk. Man kommer kanske ihåg till exempel sin far genom produkter han tillverkat. Eftersom en produkt står nära förknippad med tillverkaren kan man skapa nostalgi hos den som får en hantverksprodukt, och på så sätt odödliggöra sig själv genom att ge bort ett hantverk. Man vill kanske ha en gammaldags stil i sitt hem för att det väcker positiva minnen från barndomen. Äldre människor köper hantverk för att de känner igen sakerna från sin egen barndom, och upplever sålunda nostalgi. Marknaden är större för produkter gjorda i en viss teknik på en plats där tekniken i fråga tidigare funnits men numera är borta.

Enligt Wolf-Knuts är den passiva minnesnostalgin konsumerande, medan man i den aktiverande resultatnostalgin gör något själv som åstadkommer nostalgi (Wolf-Knuts 1995:185-186). Jag ser den passiva nostalgin i hantverkandet som direkt kopiering efter förefintliga modeller, medan den aktiverande är vidareutvecklande eller ett sätt att spela på andras önskan om

nostalgi till exempel i syfte att sälja en produkt. Turismen med dess behov av souvenirer har gjort mycket för att hantverket ska leva, kombinerat med ett allmänt intresse för det "äkta" och "genuina". Olika hantverksmarknader och julmarknader bidrar till att sprida detta intresse. Turismen bjuder på en "ovardag", där turisten kan delta i ett spel om vad som är "äkta" och vad som är kulisser. Turisten upplever sig ofta som modern, medan lokalbefolkningen ses som om den vore gammaldags och "äkta". Föreställningen om ett "äkta" hantverk ligger i luften, och en del säger att ju fler handverktyg man använder, desto mer "äkta" blir det. Ett hantverk upplevs inte som "äkta" om det är gjort av ett konstgjort material, och det är svårt att massproducera äkta hantverk. "Äktheten" i produkterna kan också ses som glädjen som ligger i själva tillverkningen.

I materialet sägs att gamla människor borde få visa barnen hur man gjorde "förr", för hantverk upplevs som en del av oss själva och av historien, och måste leva vidare. Det ses som viktigt att gamla hantverkstraditioner överlever. Det är också viktigt att bevara och använda gamla, traditionella hantverksmetoder, men samtidigt kan man göra nya saker med traditionen i bagaget. Traditionen ska finnas som grund för det moderna hantverket, och man måste känna till traditionen för att kunna motivera egna val. Att kunna ta upp gamla tekniker ur glömskan ser också en del som en källa för glädje. Det finns en viss rädsla för att hantverket ska dö ut, men det finns också en särskild glädje för att ungdomar har börjat intressera sig för hantverk.

När hantverkarna talar om sitt hantverk, berättar de egentligen om det egna jaget och om deras längtan till en tid före moderniteten. Jag anser att man kan hänföra hantverk till moderniteten utgående från mina resultat, men naturligtvis har det slag-

Modern taklampa
gjord av säv och
papperssnören.

sida mot senmoderniteten, eftersom det snarare är de inre värderingarna än en ekonomisk och rationaliserad drivkraft som finns inom hantverket av i dag. Det som till en början frapperade mig i arbetet med denna avhandling var att en verksamhet som på ytan vurmar för den svunna tiden genom tal om tradition och kontinuitet egentligen är ett typexempel på senmoderna strävanden. Efter denna första förvåning insåg jag att resultaten jag fått ingalunda var särskilt häpnadsväckande. Den moderna tiden placerar snart sagt alltid individen, jaget och de egna valmöjligheterna i centrum. Hantverk är inget undantag.

Sammanfattning

I artikeln som bygger på resultaten från min pro gradu-avhandling visar jag berättandet om hantverk i ett modernitets- och postmodernitetsperspektiv. Materialet är baserat på elva skriftliga svar på ett frågeformulär om hantverk. Modernitetens fem centrala drag: abstraktion, framtids-

intresse, individualisering, frigörelse från tradition och sekularisering, samt postmodernitetens subjektiverings-, ontologiserings- och estetiseringstendenser är kombinerat med nostalgi den teoretiska bas på vilken min analys vilar. Jag identifierar sju teman som står som grund för analysen. Dessa teman är produkt, kvalitet och material, händer, natur, tid, skaparglädje och välbefinnande. Det som utkristialliserar sig när man höjer analysen till en högre abstraktionsnivå är att informanterna egentligen berättar om två saker, nämligen jaget och nostalgi. Det egna jaget står informanten närmast och allt hantverkande sker för att "jag" på olika sätt mår bra av det och upplever att det fyller en viktig funktion i livet. Nostalgin utmärker sig i en önskan om att göra ett hantverk som traditionen bjuder och känna samhörighet med naturen och gångna tiders hantverkare.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Källor

Åbo, Åbo Akademi,
Folkloristiska arkivet vid Åbo Akademi
IF 2000/11:1-11
IF mgt 2000/56-58

Åbo, Åbo Akademi,
Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi
Strandén, Sofie 2001: Med tummen på rätta stället – om hantverk och modernitet.
Pro gradu-avhandling.

Litteratur

Berg, Magnus 1992: "Modernitet – som empiriskt fält, som teoretiskt redskap" I: *Brottningar med begrepp: en antologi*. Red. Birgitta Skarin Frykman & Helene Bremback. Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg.

Berger, Peter L. 1977: *Facing up to modernity: excursions in society, politics and religion*. Basic Books, New York.

Björk, Nina 1996: *Under det rosa täcket: om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Wahlström & Widestrand, Stockholm.

Chase, Malcolm & Christopher Shaw 1989: "The Dimensions of Nostalgia" I: *The imagined past: history and nostalgia*. Eds Christopher Shaw and Malcolm Chase. Manchester UP, Manchester.

Davis, Fred 1977: "Nostalgia, Identity and the Current Nostalgia Wave" I: *Journal of Popular Culture* 1977-1978 nr 11.

Ehn, Billy och Orvar Löfgren 1982: *Kulturanalys: ett etnologiskt perspektiv*. Liber, Malmö

Isacson, Maths 1999: "Hemslöjdens ekonomiska och sociala historia" I: *Den vackra nyttan: om hemslöjd i Sverige*. Red. Gunilla Lundahl. Gidlund, Hedemora.

Lowenthal, David 1989: "Nostalgia Tells it like it Wasn't" I: *The Imagined Past: History of Nostalgia*. Manchester U.P., Manchester.

Lowenthal, David 1986: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge U.P., London

Lyon, David 1998: *Postmodernitet*. Studentlitteratur, Lund.

Marander-Eklund, Lena 1999: "Den äkta och sanna traditionen: kommentar till Anne Bergmans artikel om den äkta julen" I: *Laboratorium för folk och kultur* 4/1999.

Wolf-Knuts, Ulrika 1995: "Drömmen om den gamla goda tiden – om nostalgi i veckotidningar" I: *Nostalgi og sensasjoner: folkloristiska perspektiv på mediekulturen*. Red. Torunn Selberg. Nordic Institute of Folklore, Turku. (NIF publications 29.)

Ziche, Thomas 1989: *Kulturanalys: ungdom, utbildning, modernitet*. Essäer sammanställda av Johan Fornäs och Joachim Retzlaff i samarbete med författaren. Symposium, Stockholm.

SUMMARY

Handicrafts from a modern and post-modern perspective

In this article, which is based on the results of my pro-gradu thesis, I provide a description of handicrafts from a modern and post-modern perspective. The material is based on eleven written responses to a questionnaire about handicrafts. The five central characteristics of modernity - abstraction, interest in the future, individualization, liberation from tradition and secularization - as well as the subjectification, ontologization and esthetization tendencies of post-modernity combined with nostalgia, make up the theoretical basis for my analysis. I identify seven themes as foundations for the analysis. These themes are product, quality, material, hands, nature, times, the joy of creating and well-being. When the analysis is raised up to a higher level of abstraction, it becomes apparent that the informants actually discuss two things, that is, the "self" and nostalgia. The informant is closest to his/her own self and self-identity and all handicrafting occurs because "I" enjoy it in different ways and experience it as a fulfilling and important function in life. Nostalgia is distinguished in the desire to make craftwork which is provided by tradition and to feel an affinity with nature and craftsmen of earlier times